

1. *Ющенко В. А., Лисицький В. І.* Гроші: розвиток попиту та пропозиції в Україні. — К.: Скарби. — 1998. — 288 с.
2. Тенденції української економіки. — 2001. — Червень. — 100 с.

Н. В. ЦИГАНОВА, канд. екон. наук,
К. П. ПОБОЧА, аспірантка

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КРЕДИТНИХ ПОРТФЕЛІВ БАНКІВ В УМОВАХ ЗРОСТАННЯ КАПІТАЛІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У період зростання економічної активності, що відбувається сьогодні в Україні, важливу роль мають відігравати банківські установи. Вони, мобілізуючи вільні грошові кошти, перерозподіляють їх через такі операції як кредитування та інвестування в ті галузі економіки, які мають потребу в них. Кредит є одним з основних чинників розвитку економіки, важливою частиною діяльності державних, акціонерних, кооперативних підприємств. Він сприяє виробництву та реалізації продукції, технологічному прогресу, є джерелом капітальних вкладень. Здійснюючи операції кредитування диференційовано, можна стимулювати діяльність організацій, тобто, з одного боку, надавати підтримку успішно функціонуючим організаціям, з іншого боку — підвищувати економічне сприяння слабким. Економічне зростання в країні, в свою чергу, позитивно відображається на діяльності банків. Функціонування банківських установ безпосередньо залежить від платоспроможності клієнтів, котрі обслуговуються, адже саме вони повинні повернути взяті кредити. І якщо економічна діяльність клієнтів є успішною, то банківські установи також матимуть позитивні результати.

На сьогодні банківська структура України нараховує 189 банків. На початок 2002 року 35 комерційних банків (у процентному відношенні — 18,5% від загальної кількості) перебувало в стадії ліквідації. В 2001 році було вилучено дев'ять банківських установ (три — внаслідок реорганізації шляхом приєднання, ще шість — у зв'язку із закінченням процедури ліквідації). Із наведених даних випливає висновок, що далеко не всі банківські установи здійснюють свою діяльність успішно, а банківська система України в цілому не викликає належної довіри вкладників, котрі слугують основним джерелом надходження ресурсів. Протягом 2001 року було зареєстровано три банки, а саме: ЗАТ «Ко-

мерційний банк НРБ — Україна», ЗАТ «Прайм-Банк» і ТОВ КБ «Володимирський» [6, с. 2].

У діяльності банків кредитні операції відіграють визначну роль. Вони є ключовим видом активних операцій і забезпечують переважну частину доходів банківських установ. Здійснення кредитних операцій відбувається шляхом надання банками найрізноманітніших видів кредитів, що класифікуються за різними ознаками. Кожний комерційний банк для раціоналізації своїх кредитних операцій повинен сам розробляти власну класифікацію кредитів, що складатимуть кредитний портфель, тобто формувати його.

Щодо визначення кредитного портфеля існують різні точки зору. На думку Л. О. Примостки, кредитний портфель — це сукупність усіх позик, наданих банком з метою отримання прибутку [4, с. 75]. Сучасний фінансово-кредитний словник визначає кредитний портфель як сукупність вимог банку за кредитами, які класифіковані за критеріями, пов'язаними з різними факторами кредитного ризику або засобами захисту від нього [7, с. 204]. На думку О.В. Васюренка, кредитний портфель, а зокрема — управління ним, є одним із базових компонентів, що визначають кредитну політику банку [1, с. 159]. Також у науковій літературі часто ототожнюють визначення кредитного та інвестиційного портфелів завдяки спорідненості їх цілей. На нашу думку, кредитний портфель являє собою сукупність наданих банком кредитів позичальникам з метою отримання доходу. Прибуток є складовою частиною доходу. Окрім прибутку дохід містить кошти, які розподіляються в різні фонди, відраховуються до бюджету тощо. До основних цілей формування кредитного портфеля належать:

- забезпечення доходу;
- застосування заходів щодо мінімізації рівня ризиків;
- управління процентним ставками;
- підтримка необхідного рівня ліквідності.

На початок 2002 року кредитний портфель у структурі активів системи банків України становив 63,2% від усіх активів, що свідчить про те, що найбільша частина доходів надходить саме від здійснення кредитних операцій банків [6, с. 5].

Кредитні операції, хоча і є найбільш прибутковими, в той же час є і найбільш ризикованими, тому процес формування кредитного портфеля надзвичайно важливий для банківських установ. Спеціалістам банків, котрі мають справу з кредитними операціями, необхідно дуже ретельно зважувати всі фактори, що впливають на структуру кредитного портфеля.

Фактори, які чинять вплив на структуру кредитного портфеля, розподіляються на зовнішні та внутрішні. Зовнішні фактори не залежать від діяльності банківських установ. До таких факторів можна віднести політику уряду країни, зміни в економіці, що можуть впливати на діяльність банків як безпосередньо, так і опосередковано. Безпосередньо можуть впливати прийняті урядом закони стосовно банківської діяльності, позитивні та негативні зміни економічного середовища, в якому функціонує банк. Опосередкований вплив в основному здійснюється через вплив на клієнтів банківських установ. Фактори впливу на формування кредитного портфеля, які залежать від дій керівництва банку, від діяльності банківської установи в цілому, відносяться до внутрішніх факторів.

До основних факторів впливу на обсяг і структуру кредитного портфеля банку Л.О. Примостка відносить: «розмір банку (капіталу); правила регулювання банківської діяльності; офіційну кредитну політику банку; досвід і кваліфікацію менеджерів; рівень доходності різних напрямків розміщення коштів» [4, с. 79].

До визначального внутрішнього фактора, що впливає на формування структури кредитного портфеля банку, перш за все можна віднести сектор ринку, що обслуговується цим банком. Залежно від того, яке спрямування обрала банківська установа, які має цілі та завдання, вона обирає ті види кредитів, що притаманні даному спрямуванню і відповідають цілям та завданням, поставленим перед даною установою.

Значно впливають на структуру кредитних портфелів комерційних банків нормативні документи Національного банку України щодо здійснення кредитних операцій. В цих нормативах встановлюються обмеження та правила регулювання кредитних операцій банків, що спрямовують дані операції для підвищення якості кредитного портфеля.

Суттєвим фактором, який визначає розмір та структуру кредитного портфеля, є величина банківського капіталу, що, зокрема, впливає на розмір позичок, які надає банк, на терміни їх надання. Розмір регулятивного капіталу банків є базою для розрахунку економічних нормативів. У свою чергу від структури банківських активів залежить формування банківських резервів і розмір регулятивного капіталу. Значення показника адекватності регулятивного капіталу банку залежить від розміру сумарних активів, зважених за ступенем кредитного ризику і зменшених на суму відповідних резервів, створених за активними операціями [8, с. 12].

Крім того, у невеликих банків з об'єктивних причин кредитний портфель менш диверсифікований, що підвищує рівень кредитного ризику і вимагає від них кращих показників власного капіталу та відносно нижчого левериджу — співвідношення залучених і власних коштів у пасиві балансу. Із зростанням розміру банків з'являється більше можливостей маніпулювати левериджем у процесі операційної діяльності, зокрема — шляхом залучення додаткових позичкових коштів, шляхом випуску короткострокових депозитних сертифікатів чи отримання кредитів на міжбанківському ринку [9].

Наступним внутрішнім фактором, що має істотний вплив на формування структури кредитного портфеля комерційного банку, є прийнята ним кредитна політика. Вона визначає основні цілі, завдання, пріоритетні напрямки діяльності щодо кредитних операцій, а також визначає засоби та методи їх реалізації. За своєю суттю кредитна політика є документом, в якому зазначаються специфіка та напрямки діяльності банку, його можливості та клієнти, допустимий рівень ризику, права і обов'язки працівників, які працюють з кредитами в банківській установі.

Кредитна політика банку повинна охоплювати такі основні напрямки кредитної діяльності:

- організацію кредитного процесу;
- управління кредитними операціями;
- контроль за виданими кредитами;
- аналіз (проведення кредитного моніторингу);
- формування резервів під можливі втрати за кредитними операціями.

Якість і склад структури кредитного портфеля значно залежить від того, наскільки чітко, детально та якісно розроблена його кредитна політика.

Важливу роль у процесі формування кредитного портфеля відіграють працівники, котрі задіяні в роботі з кредитними операціями банків. Їх напрями спеціалізації, досвід роботи і рівень кваліфікації впливають на якість і склад кредитного портфеля.

Рівень доходності завжди супроводжується певним рівнем ризику. Ці фактори можуть зменшувати або збільшувати розмір кредитного портфеля (з урахуванням необхідності забезпечення певного рівня ліквідності), впливати на його структуру, тому що, якщо доходність різних видів активів майже однакова, тоді перевага надається найменш ризикованому виду. В свою чергу доходність від кредитної ставки залежить від терміну надання кредиту і рівня процентної ставки за кредитом.

Найбільших неприємностей в сфері кредитних операцій завдає ризик неповернення наданого кредиту. Взагалі ризик у банківській справі — це ймовірність події, яка може негативно відобразитись на прибутку або капіталі банку в цілому. Уникнути ризику неможливо, але визначати його рівень, докладати зусиль для його мінімізації та встановити контроль за ним на всіх стадіях наданих кредитів є першочерговим завданням, що постає перед спеціалістами, які формують та регулюють кредитний портфель банку.

За зовнішніми та внутрішніми факторами необхідно постійно слідкувати і вчасно реагувати на їх зміни, формуючи кредитний портфель.

У науковій літературі визначено такі основні підходи до формування кредитного портфеля банківськими установами як традиційний і нетрадиційний підходи. При традиційному підході використовуються такі методи як створення резервів на покриття кредитних ризиків, лімітування, диверсифікація, страхування кредитів. Нетрадиційна теорія базується на теорії ймовірності, тобто методах постійної обробки статистичних показників, на основі яких можна визначити ймовірність виникнення певних подій. Тобто ця теорія дає можливість прогнозувати події на основі аналізу факторів, що впливають на формування кредитного портфеля. У свою чергу прогноз допомагає підготуватись до очікуваної події і розробити певні заходи з реагування на ситуацію. На сучасному етапі розвитку банківської системи України переважна частина банківських установ діють за традиційною схемою формування кредитного портфеля.

Таблиця 1

**КРЕДИТИ НАДАНІ КОМЕРЦІЙНИМИ БАНКАМИ СУБ'ЄКТАМ
ГОСПОДАРЮВАННЯ УКРАЇНИ (млн грн)***

Період	Усього	У тому числі					
		Короткострокові			Довгострокові		
		усього	у національній	у іноземній	усього	у національній	у іноземній
1996	5452	4845	3653	1192	606	449	158
1997	7295	6522	4682	1840	773	513	260
1998	8873	7240	4438	2801	1633	679	954
1999	11 781	9142	4714	4428	2645	1002	1643
2000	19 121	15 700	8617	7083	3421	1605	1816

2001							
I квартал	21 547	17 741	10 182	7559	3806	1793	2012
II квартал	24 466	19 968	11 775	8193	4498	1920	2579
III квартал	25 947	20 999	12 278	8721	4948	2260	2688
IV квартал	27 792	21 767	12 717	9050	6025	2719	3306

*Розраховано за даними НБУ [5, с. 82].

На сьогодні економічний стан України має тенденцію до стабілізації, і це позитивно відображається на діяльності банківських установ.

Банки за останні роки значно збільшили обсяги надання кредитів (табл. 1), що свідчить про те, що вони в певній мірі ефективно здійснюють свою діяльність.

При збільшенні обсягів кредитування одночасно збільшується відповідальність за повернення наданих кредитів і постійним наглядом за рівнем ризику. Збільшення обсягу кредитів в іноземній валюті несе в собі ризик зміни курсу валюти, що може також вплинути як позитивно, так і негативно на діяльність банківської установи.

У 2001 році спостерігалася тенденція до збільшення обсягів кредитування банками саме реального сектору економіки. Цьому сприяли такі фактори як нарощування ресурсної бази банків та зниження облікової ставки Національного банку України. В цілому діяльність банків у 2000—2001 рр. проходила в сприятливіших умовах, ніж у попередніх. Сприятливим фактором слід також вважати подальше зростання рівня капіталізації банківської системи України, хоча вимоги до цього показника ставляться більш високі. Так, кількість банків з розміром регулятивного капіталу понад 10 млн. євро зросла з 20-ти станом на 1 січня 2001 р. до 44-х станом на 1 січня 2002 р. Позитивні зміни відбуваються і в інших групах: кількість невеликих банків зменшується, середніх та великих — зростає. Подальший розвиток банківської системи, зростання капіталізації українських банків відображають загальну позитивну економічну тенденцію. Велике значення для зростання капіталізації має підвищення прибутковості банківської діяльності. Проте рівень капіталізації та якість капіталу вітчизняних банків мають бути значно кращими [6, с. 2—3]. Ці показники поки що значно поступаються не лише показникам великих банків країн із розвинутою ринковою економікою, але й показникам банківських систем більшості країн, що розвиваються.

Протягом останніх років кількість наданих короткострокових та довгострокових кредитів суб'єктам господарювання комерційними банками України, як в національній, так і в іноземній валюті мала тенденцію до зростання. Лише в 2001 році сума наданих кредитів збільшилась майже в півтора рази, що свідчить про поживлення діяльності суб'єктів господарювання.

У загальному обсязі кредитних вкладів банків в економіку України на початок 2002 року найбільшою була питома вага кредитів, наданих колективним підприємствам (76,5%), решта розподілена між державними (10,7%), приватними особами України (10,5%), міжнародними організаціями та юридичними особами інших держав (2,3%). Аналізуючи наведені дані, можна зробити висновок про те, що в економіці України найбільшого розвитку набувають підприємства колективної форми власності. Ця тенденція характерна для економіки ринкового типу.

На початок 2002 року структура кредитного портфеля банків України в відсотковому відношенні (без урахування кредитів НБУ) включала такі складові:

- надання кредитів суб'єктам господарювання — 82,7 %;
- іншим банкам — 12,4 %;
- фізичним особам — 4,3 %;
- уряду — 0,6 %.

При кредитуванні суб'єктів господарювання в структурі кредитного портфеля кредити розподіляються за галузями економіки (рис. 1).

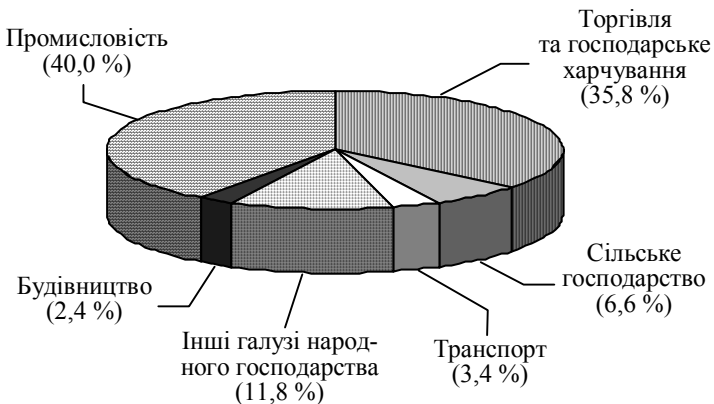

Рис. 1. Кредити, надані суб'єктам господарювання, за галузями економіки*

*Розраховано за даними НБУ [6, с. 6].

Протягом 2001 року збільшення кредитного портфеля відбувалося, в основному, за рахунок зростання обсягу кредитів, наданих суб'єктам господарювання. У свою чергу це сприяло поліпшенню ділової активності в економіці України з одного боку, з іншого — свідчить про поліпшення фінансового стану суб'єктів господарювання [5, с. 98—99].

Кредити надаються в промисловість переважним чином в обробну — 83,16%, в добувну промисловість — 8,59%, у виробництво електроенергії, газу та води — 8,25 %.

Поліпшення стану економіки в Україні сприяє розвитку банківської системи. А кредитний портфель безпосередньо впливає на всі чинники стабільності банку: капітал, ліквідність активів, рентабельність, прибутковість тощо. Треба зазначити, що в нинішніх умовах розвитку економіки банківським установам при формуванні кредитних портфелів дуже важливо враховувати всі фактори, які можуть впливати як позитивно, так і негативно на здійснення кредитних операцій.

Аналіз стану банківської системи України свідчить, що протягом 2001 року відбувались позитивні зміни в діяльності банківських установ, а саме:

- стабілізація зростання попиту на банківські послуги та поліпшення фінансового стану клієнтів;
- зниження темпів кредитування усіх категорій позичальників на фоні стабілізації тенденції до зниження кредитних ризиків;
- скорочення обсягів прострочених та сумнівних кредитів;
- позитивна динаміка зростання основних показників діяльності банківських установ;
- поліпшення фінансового стану та розширення капітальної бази банків тощо [4, с.8].

Зокрема, якість кредитного портфеля також мала тенденцію до покращення, про що свідчить скорочення обсягів прострочених і сумнівних кредитів. Цій зміні сприяла зважена кредитна політика банківських установ, посилений контроль Національного банку України за діяльністю банків та підвищення банками вимог до позичальників.

Поряд із позитивними змінами в діяльності банківських установ існують і негативні, а саме: великий відсоток нестабільних банківських установ; значні відрахування в резерви за активними операціями, що спричиняють істотне зростання витрат. Занепокоєння викликають також недостатні рівні таких показників як ліквідність, рентабельність, платоспроможність, капіталізація, а також підвищена ризикова діяльність, передусім

у сфері валютних операцій. Всі ці фактори не сприяють довірі до банківських установ, що в свою чергу відображається на їхній ресурсній базі. Нові вимоги до розміру регулятивного капіталу банків, які набирають чинності, поступово протягом 2003—2007 років повинні забезпечити платоспроможність українських банків, відновити довіру до них [8, с. 7—8]. Щодо недокапіталізованих банків буде вжито ряд заходів, які обмежуватимуть їхню діяльність, зокрема і у сфері кредитування, аж до реорганізації.

Отже, на основі проведеного аналізу, можна сказати, що для того, щоб забезпечити подальший розвиток вітчизняних банків, стабілізацію їх функціонування необхідно в першу чергу підвищувати професійний рівень банківських працівників, а саме управлінців, здатних об'єктивно оцінювати увесь комплекс факторів, що впливають на формування кредитного портфеля, ставити цілі у сфері портфельного менеджменту і знаходити ефективні шляхи їх досягнення, впроваджувати стратегічне прогнозування тощо. Поліпшити якість активів, зокрема кредитного портфеля, можна, зменшуючи обсяг проблемних кредитів. Перспективним напрямком є впровадження практики оцінки і продажу банківських активів, у тому числі різних видів кредитів. Як показує досвід зарубіжних банків, сучасні підходи до управління кредитним портфелем банку без цього неможливі. Для цього необхідно вдосконалювати кредитну політику на всіх напрямках кредитної діяльності.

Необхідним є удосконалення оподаткування банків в Україні, адже зменшення податкового тиску сприятиме капіталізації банків і збільшенню обсягів їх кредитних портфелів. Ми підтримуємо думку тих фахівців, які вважають, що в теперішніх умовах слід було б надати дозвіл банкам спрямувати на кредитування реального сектору економіки власний прибуток із звільненням його від оподаткування [9, с. 134].

Ще одним напрямком, що сприятиме покращенню банківської діяльності, є розширення та підвищення стабільності ресурсної бази, а саме: участь банків у єдиній інформаційній системі обліку позичальників, які мають прострочену заборгованість за кредитами, наданими банками. Це допоможе зміцнити фінансовий стан банків, що у подальшому підвищить довіру до них.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Васюренко О. В.* Банківський менеджмент: Посібник — К.: Академія, 2001. — 320 с.
2. *Кириченко О.* та ін. Банківський менеджмент: Навчальний посібник для ВУЗів / О. Кириченко, — К.: Основи, 1999. — 671 с.
3. *Луців В. Л.* Банківська діяльність у сфері інвестицій. — Тернопіль: Економічна думка, 2001. — 320 с.
4. *Примостка Л. О.* Фінансовий менеджмент банку: Навчальний посібник. — К.: КНЕУ, 1999. — 280 с.
5. Бюлетень НБУ. — 2002. — №1. — с. 82—103.
6. *Кротюк В., Кіреєв О., Карчева Г.* Банківська система України в 2001 році: проблеми, тенденції, перспективи // Вісник НБУ, 2002. — №3. — С. 2—8.
7. Современный финансово-кредитный словарь / Под ред. М.Г. Лапусты, П.С. Никольского. — М.: ИНФРА, 1999. — 526 с.
8. Про порядок регулювання діяльності банків в Україні: Інструкція Національного банку України. Затв. Пост. Правління НБУ № 368 від 28.08.2001 р. // Нормативні акти Національного банку України. — 2001. — № 10. — С. 3—54
9. *Ковальчук Е. А., Ковальчук Д. Ф.* Капіталізація банківської системи України // Фінанси України, 2001. — № 12. — с. 128—134.

І. О. ВДОВІНА, аспірантка

ДЕРЖАВНІ ЦІННІ ПАПЕРИ ДЛЯ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ: ДОЦІЛЬНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

З огляду на світовий досвід домашні господарства як інституційний сектор економіки відіграють ключову роль у русі національних фінансових потоків. Саме вони є власниками більшої частини національного капіталу. Саме в цій сфері з'являється основний надлишок фінансових ресурсів економіки, що спрямовується на фінансування комерційних фірм, держави та розміщується у фінансових інститутах, адже саме тут формуються заощадження приватних осіб.

Практика залучення коштів населення для фінансування дефіциту бюджету широко розповсюджена у всьому світі. Інвестиції у державні цінні папери є популярним у населення способом заощадження. Так, у США приблизно 55 мільйонів громадян володіють ощадними облігаціями на загальну суму \$185 млрд, що становить в середньому \$3400 на одного вкладника. У Великій